

Vertelt u eens, beschouwer, hoe kijkt u naar een schilderij?

'Dat noem ik nog eens met de deur in huis vallen! Maar als ik zo vrij mag zijn, misschien moeten we eerst even vaststellen wie of wat ik precies ben. Ben ik bijvoorbeeld kunstenaar? Van alle kunstbeschouwers zijn de kunstenaars natuurlijk degenen die het meeste gewicht in de schaal leggen. Elk goed schilderij is een kunstbeschouwing, en wel een zichtbare. Dit in tegenstelling tot de beschouwingen van kunsthistorici en -critici, die slechts leesbaar zijn, wat iets heel anders is. En dan heb je ook nog een derde categorie beschouwers, die haar beschouwingen doorgaans wijselijk voor zich houdt: de kunsttoeristen.'

Tot welke van de drie groepen rekent u zich?

'Dat wisselt. Soms gaan er hele weken voorbij dat ik louter kunsttoerist ben. Ik kijk dan naar kunst, maar doe er verder niks mee en zeg er ook niks over. Plotseling kan de storm dan opsteken en ben ik kunstenaar, een uiterst onrustige positie, die ik doorgaans probeer te beheersen door de houding aan te nemen van criticus. Laat ik het zo zeggen: de kunstbeschouwer in mij heeft òf mooi weer, dan is hij toerist, òf storm, dan is hij kunstenaar, òf hij zit binnen, dan is hij criticus.'

Die storm, op het moment dus dat de beschouwer in u kunstenaar is, hoe moet ik die zien? Is dat een 'Sturm und Drang'-storm?

'O nee, maakt u geen romanticus van mij! Ik wil alleen zeggen dat voor een kunstenaar/beschouwer het kijken naar een schilderij altijd pijnlijk is. Want als het een slecht schilderij is vindt hij het vervelend, en als het een goed schilderij is vindt hij het onverdragelijk. Een goed schilderij steekt een kunstenaar die het zelf niet geschilderd heeft altijd de ogen uit. Dat is de storm: een innerlijk gevecht tussen de depressie om het eigen tekort en de hoge druk om toch te blijven kijken. Het is een gierende angst om verlamd te raken van bewondering.'

Van die gierende angst heeft de criticus/beschouwer geen last?

'Nee, de criticus noteert blijmoedig "Een groot schilder!" en denkt er onmiddellijk achteraan "...en ik ben degene die dat ziet en mooi kan opschrijven!" De criticus/beschouwer ligt niet met de schilder in directe competitie, en dat maakt zijn positie aanzienlijk comfortabeler dan die van de kunstenaar/beschouwer.'

En de kunsttoerist in u, voor wie het altijd mooi weer is...?

'De kunsttoerist in mij bewaakt het verlangen naar schoonheid, naar echte kunst zal ik maar zeggen, iets verhevens dat hij zelf nooit van z'n leven zou kunnen maken. Hij weet aanzienlijk minder van kunst dan de kunstenaar en de criticus in mij, maar waarschijnlijk is hij wel degene die het meest geniet.'

Komt dat omdat de kunsttoerist, meer dan de anderen, zijn kijken richt op wat hij herkent?

'Herkennen doen we allemaal in grote mate, eenvoudig omdat het zonder herkenning onmogelijk is om te zien. Wat voor soort beschouwer ik ook ben, als ik zou staan voor iets dat echt helemaal nieuw was, dat dus geen eigenschappen zou bevatten die ik al in een of andere vorm eerder had gezien, dan zou ik er stekeblind voor zijn. Dat gaat altijd op, of ik nou kunstenaar ben, criticus of toerist. Allemaal zien wij bij de gratie van het herkennen, en allemaal herkennen we onze eigen dingen: de kunstenaar zijn eigen schilderijen, de criticus zijn eigen woorden, en de toerist zijn idee van echte kunst.'

Maar er zijn toch ook mensen die objectief, zonder vooroordeel, naar een schilderij kunnen kijken, die precies zien wat het van zichzelf is, niet meer en niet minder?

'En wat zien die objectievelingen dan? Toch niet meer dan verf op doek, lijkt mij. Alles wat ze daarna zien is onmogelijk nog objectief te noemen. En als ze toch alleen maar verf op doek zien, waarom zouden ze dan nog de moeite nemen om naar een museum te gaan? Dan kunnen ze net zo goed thuis blijven, de overgordijnen dicht trekken en dáárnaar gaan zitten staren. Lacht u daarom? Toch heb ik zulke mensen gekend, die zaten thuis in lotushouding voor de gordijnen en probeerden er zo objectief, zo "leeg" mogelijk naar te kijken. Maar meestal duurde het niet lang of ze begonnen allerlei beelden te ontwaren. Op den duur was het dan net of ze in de bioscoop zaten.'

Dat 'wij zien allemaal onze eigen dingen', is dat zoiets als Schopenhauers 'de wereld is mijn voorstelling'?

'Ah, de filosofie! Ja, Schopenhauer als u wilt, maar u kunt ook denken aan de grot van Plato, want daarin was de wereld ook al niet meer dan een voorstelling. Ik zelf denk vaak aan Berkeley, die zei dat alleen datgene bestaat wat waargenomen wordt. En áls er al iets buiten de waarneming zou

bestaan, zo redeneerde hij, dan volgt daaruit nog allerminst dat dat iets ook bij machte zou zijn in de menselijke geest een voorstelling van zichzelf op te roepen. Ik heb dat altijd een waar woord gevonden: bestaan op zichzelf biedt nog geen enkele garantie om opgemerkt te worden, en niet opgemerkt worden is hetzelfde als niet bestaan.'

Als u dat gelooft, hoe verklaart u dan dat veel schilderijen die hun uiterste best hebben gedaan om vooral géén voorstelling op te roepen, abstracte schilderijen met name, er toch in zijn geslaagd te bestaan?

'Een abstracte voorstelling is ook een voorstelling, om te beginnen. Maar dat heeft verder niet verhinderd dat de bestaansbasis van de abstracte schilderkunst, alles welbeschouwd, tamelijk wankel is gebleken, net zo wankel als die van de melodeloze muziek bijvoorbeeld. Misschien komt het er wel op neer dat de pure, abstracte schilderkunst veel te eerlijk was om een lang leven beschoren te zijn. In haar radicale streven om niets anders te zijn dan zichzelf, namelijk verf op doek, heeft zij haar eigen fundamenten ondergraven. Eerlijkheid en kunst gaan nou eenmaal niet samen. Kunst, dat is liegen en bedriegen.'

Bedoelt u dat de kunst moet bedriegen omdat de beschouwer bedrogen wil worden?

'Nee, de kunst bedriegt omdat het haar aard is. Het is de natuurlijke staat van alle kunst, tot de meest realistische kunst aan toe. Trouwens, en dat zal u niet verbazen na wat ik al gezegd heb, ook de beschouwer bedriegt dat de stukken ervan af vliegen. Of hij nu kunstenaar, criticus of toerist is, in zijn hoofd liegt en bedriegt hij ieder schilderij bij elkaar. Hoe je het ook wendt of keert, de beschouwer is, onder alle omstandigheden, een profiteur, een dief en een vervalser.'

De kunst is één grote onderwereld, moet ik het zo begrijpen?

'Ach, bedrogen wordt er niet alleen in de onderwereld natuurlijk. Maar als u het woord schimmenrijk gebruikt, ga ik met u mee. Want is het niet eigen aan alle kunst om iets schimmigs in zich te dragen, iets vaags en ongrijpbaars? En is het niet juist die vaagheid en ongrijpbaarheid die de beschouwers de mogelijkheid biedt er hun leugenachtigheden op los te projecteren? Kunstenaars die met die grondwet wilden afrekenen door steeds plattere, minimalere en monochromere schilderijen te maken, hebben zich mooi in hun eigen staart gebeten. Hoe helderder en ondubbelzinniger hun schilderijen werden, hoe meer die in het schimmenrijk werden bejubeld als de ultieme kunst, dat wil zeggen als kunst die zich nog meer dan

andere kunst leende voor leugenachtige projecties. Er is niks aan te doen, kunstbeschouwers zijn nou eenmaal pathologische projectoren. Ze zien oneindig veel meer in zwarte vierkanten dan astronomen in zwarte gaten. Als de astronomen nog zitten te dubben over oersoep of oerpizza, staan de kunstbeschouwers allang handen te schudden met God.'

Kunstbeschouwers zijn toedichters, is dat wat u alsmaar zegt?

'Een mooi woord, toedichters, ja dat zijn het! Overigens is toedichten een zeer menselijke trek, die kunstbeschouwers delen met vele anderen, minnaars bijvoorbeeld, of nabestaanden. Als ik verliefd ben is mijn geliefde de mooiste, dat betekent zoveel als de enige mooie vrouw ter wereld. Ook al denkt de hele wereld daar anders over, ik kan het eenvoudig niet anders zien dan dat het toch zo is. Maar als mijn geliefde dan plotseling door de man met de zeis en de zandloper van mij wordt weggerukt, dan staat mijn verdrietige hart wel tien keer per dag stil, elke keer als ik een vrouw zie die ook maar enigszins op mijn geliefde lijkt.'

Bent u een romantisch mens?

'Zeker.'

Daarstraks, toen we het over die storm hadden, zei u op ongeveer dezelfde vraag nog nadrukkelijk nee.

'Ja, hoe zal ik het zeggen? Ik wil wel romantisch zijn maar niet in mijn werk. Ik zie er het productieve niet van. De meeste kunstenaars die zich romantisch voordoen vind ik larmoyant en potsierlijk. Vaak blijken ze vooral het alibi van het miskende genie nodig te hebben om hun gebrek aan talent en succes te maskeren. In ieder geval zijn het, in tegenstelling tot alle grote kunstenaars, nooit harde werkers. En bij het woord romantiek denk ik ook altijd aan Jean Jacques Rousseau als hondje. Wist u dat hij altijd om zijn vrouwen heen kroop als een hondje, en dat hij het heerlijk vond om met een zweepje door ze te worden gemept?'

Uit: *Reflecties op de de schilderkunst III, de beschouwer*. Academie Minerva Pers, Groningen, 1996